

ТОПОНІМІКА СТАРОГО ЛЬВОВА*

При підготовці до написання історичних нарисів міст і сіл було використано багато архівних матеріалів, зібрано різноманітні дані про природні багатства окремих поселень, про рух населення, економіку, культуру, соціальну боротьбу тощо.

Серед різних матеріалів, якими користуються дослідники, звертає увагу також топоніміка, тобто географічні назви, причому не тільки самих сіл чи міст, а й назви гір, долин, урочищ, річок, озер, лісів, полів, вулиць, провулків, площ, базарів, архітектурних споруд, житлових будинків, заводів, фабрик, різних підприємств. Не тільки у містах, а й у невеликих селах таких назв можна знайти безліч. Що ж до топоніміки великих міст, то вона надзвичайно багата і різноманітна.

Мені довелося ознайомитися з давньою топонімікою м. Львова, яка стосується старих назв – з XIII до XVIII ст. Про свої спостереження і повідомляю дослідників-краєзнавців.

Перша група назв торкається рельєфу міста. Львів розташований у долині, яку оточують гори і горбки. Гори дістали свої назви: від геологічної будови – Кам'яна гора, Кам'янка, Піщана, Глиняна; від зовнішнього вигляду – Лиса Гора; від звіриного світу – Вовча гора; від імені осіб – гора Льва (князя, засновника міста Львова), гора Стефана, гора св. Юра (назва від старовинного монастиря); від давніх укріплень – Замкова, Будельниця, Стрільнича (де жителі міста вправлялися в стрілянні); також гора Городиська, Могила або Могилка. Балки між горами називалися дебрами: Кривчицька дебра, Золотницька та ін. Луки над річкою називалися Болоння, тобто Оболонь (так само, як у Києві).

У Львові була своя річка – Полтва. Вона впливала із ставка, що мав назву Полтава. Притоками Полтви були Пасіка і Сорока. Існували й інші річки, зокрема Крутий Потік, Серedeць, Сольський, Гнилий, Ортиш, Срібна річка та ін. Назви ставків походили від їх власників: Богдановий, Пелчинський, Паненський. Не з'ясовані назви ставків Вороб'ячий та Дубрівка.

Ряд назв зв'язується з давньою рослинністю Львова, бо на його території росли великі ліси, які поступово вирубали на потреби міського господарства. Ці ліси інколи згадуються в архівних джерелах.

В XV ст. існував міський ліс під назвою Кривий. Названо його, нібито, від кривої липи, що росла на границі міста. В архівних матеріалах XVII–XVIII ст. часто зустрічаються згадки про так звані запусти, лісові молодники з характерними зменшеними назвами – Березинка, Дубинка, Грабинка, Вільшинка тощо. Часто йдеться про безіменні кущі, хащі. Привертають увагу назви про вигорілі ліси: як Вигари, Опалянка. На границі з селом Винниками був ліс Клекучка, який зберігся й досі.

Населення Львова в період феодалізму в значній мірі займалося сільським господарством – землеробством, городництвом, тваринництвом. Львівські патриції

* Скорочена доповідь, зроблена на семінарі з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у Центральному державному історичному архіві УРСР у м. Львові 23 травня 1963 р.

і монастирі володіли значними площами землі, цілими ланами. Малозаможні передміщани мали свої поля і городи. Це знайшло відбиток у топоніміці.

Найдавнішу назву зберіг Галицький літопис 1256 р. при згадці про пожежу Холма, заграву якої було видно “і дивлячися зі Львова, по полям Белзьким”. Як встановили дослідники, зокрема С. Т. Білецький, ці Белзькі поля знаходилися в селі Клепарові. Вони згадуються у львівських актових книгах.

Назви піль інколи вказують на етапи їх обробітку – Копання, на Копаннях, Примірки. Характерна назва зв'язана з тваринництвом – Свинорія (на Галицькому передмісті). Частина Галицького передмістя мала назву Огороди. Біля гори Льва, при Личаківській вулиці та в інших місцях були Винниці, тобто виноградники. Зустрічаються поля на осушених землях з назвами: Ставище, Саджавчисько, Стара Гать, Цегельницько. Ряд назв вказує: на розміщення піль – За лісом, При куцах, Під Печами, Підгір'я; на вигляд чи форму ділянок – Клин, Гак, на Гаках. Досить поширені назви від їх власників: Братське, П'ятницьке, Василіянське, В.....ське, Павлінське, Филипівське, Панківське, Шпитальське. Окремі назви свідчать про старовинне походження: Бортниче – від бортей, стародавніх лісових пасік (але є також підміське поселення Пасіки, відоме бджільництвом); Татаринівське – нагадує татар, які жили біля Краківської брами; Чарачениця – зв'язується з сарацинами (сурожцями чи арабами, які входили до складу населення княжого Львова), може із того ж кореня походить і назва Черечовиці. Є одне поле з неясною назвою – На Голді; в архівних документах є пояснення, що “голда” – це верхній пласт землі, який закриває поклади вапняку. Не з'ясована назва поля Смигець.

Найбільш широка галузь львівської топоніміки – назви поселень різного типу. Найдавніша територія міста протягалася між Полтвою та Високим Замком, де тепер вул. Б. Хмельницького. На найвищій Замковій горі був укріплений княжий замок. Укріплення могли існувати також на Лисій Горі. Внизу простягалася “підгороддя”, правдоподібно укріплене. Ця назва Підгороддя збереглася в документах до XVII ст. Пізніше поширилася назва Підзамче. Вона збереглася й досі.

Новий Львів, заснований у XIV ст. на південь від Високого Замку, поділявся на центр, оточений мурами, валами і фосами, та передмістя. Центр називали просто Містом, або містом “Між мурами”. Укріплення, що оточували центр, мали свої назви від цехів, які мали їх захищати, або від осіб, які будували укріплення. Наприклад, назви башт: Кушнірська, Ткацька, Лимарська, Струмилова, Корняктова або Константинова, Королівська. Їх назви походили також від призначення – Порохова башта, Окопик, Белуардик. У місті були головні ворота – Галицька брама (із півдня) та Краківська (із півночі) і менші “фірти” – Єзуїтська (із заходу) і Руська (із сходу), яка називалася також Босацька, тому що виходила проти монастиря босих кармелітів.

Передмістя мали свої окремі назви. До XVIII ст. були два передмістя: Галицьке і Краківське. Галицьке простягалася на схід і південь від центру. Краківське було вужчим. Воно простягалася до річки Полтви, де стикалося з Підгороддям. Наприкінці XVIII ст. в австрійський період з'явилася нова назва Брідського передмістя (Личаківська вул. і сусідні).

Важливе місце у топоніміці Львова мав розподіл на лани. Лан – це одиниця міри площі – приблизно 25 гектарів. У XIV ст. місто одержало привілей на 100 ланів землі і розподілило їх між видатними міщанами, по два-три лани на кожного. Лани дістали назви від своїх власників, наприклад: Білінівський від Бильони,

Вашівський від Вашовичів, Габрківський від Абрека, Гандлівський від Гандля, Запалінський від Запали, Камп'янівський від Камп'яна. Але ці назви мінялися при переході лану в інші руки.

На деяких ланах були організовані так звані юридики – поселення, де їх власники – патриції, духовенство, шляхта – мали власне судочинство. В архівних документах згадуються юридики Замкова або Старостинська, Святоюрська, монастиря бенедиктинок, Домініканська, Капітульна або Івана Хрестителя, костьола Всіх Святих, монастиря босих кармелітів, місіонерів францисканців, панів Купінського, Нікоровича, Гібби, Сціпіона, Сінявських та ін.

Фільварки теж мали назви від їх власників, наприклад: Зиндрихівський, Убальдинівський і т. д.

На територіях ланів та юридик виник ряд дрібних садиб, які дістали назви в основному від їх власників або орендарів. Одна група таких поселень має прикметникову форму: Благовіщенське, Вірменське, Аберманівське, Колянківське та ін. При цьому прикметнику треба догадуватися про іменник “дворище”, бо в одному документі згадується Микулинське дворище. Сюди належать також назви Владиче, Канониче.

Друга група поселень має прикметникове закінчення на -ів: Замарстинів, Клепарів, Кульпарків, тобто походить від їх засновників Зомерштайна, Кльопера, Гольдберга; Снопків, заснований Снопками. Так само, правдоподібно, виникла назва Личаків від поселенців, що звалися Личаками.

Дуже поширена група з закінченням на -івка: Богданівна (три різні поселення), Папарівка (два), Персенківка, Софіївка, Гайдерівка, Кастелівка (від Кастеллі), Кошнарівка, Сигнівка (від Сігнію чи Сінію), Габріелівка (від Габріеллі), Синдиківка, Гібівка і т. д.

Поширені також назви з закінченням на -ина: Біскупщина, Булинщина, Гербутівщина, Зборівщина, Кобилеччина, Сінявщина, Хоружчина, Чолганщина тощо.

Окрему групу творять поселення з назвами Воля, Волиця, Вілька, Вулька. Поселенці цих поселень були звільнені на деякий час від податків і повинностей на користь панів, щоб могли піднести своє господарство. Після певних років “волі” вони підкорювалися звичайним зобов'язанням. Такими поселеннями є: Воля Гандлівська, Гіблівська, Єзуїтська, Замарстинівська, Камп'янівська, Паненська, Святодуська (шпиталю св. Духа), Сикстівська, Стенцлівська, Суха Воля (частина Личакова), Тичинська, Темрицька. Ще привертають увагу поселення типу Гарбарі.

Назви інших поселень вказують на їх географічне положення: Поріччя і Заріччя над річкою Полтвою, На Піску, На Скалці, Затилік, Під стражею (біля Галицької Брами), на Поворозничім. Жартівливий характер має назва Песій Ринок, на околиці монастиря сакраменток.

У той час на Полтві та її притоках існувало понад 20 млинів з назвами: Надольний, Зимноводський, Свинорійський, Пекарський, Радецький, Королівський, Капітульний, Гарбарський, Товмачівський, Камп'янівський, Бабій або Бабинець і т. д. Цегельні мали назви Коснерівська, Кульпарківська, Свинорійська. Назви корчм були: Брага (в XV ст.), Кривецька, Бабський Курінь.

Дуже різноманітна у Львові топоніміка сполучень. Велике місто сполучалося з околицями численними шляхами – гостинцями і дорогами, а внутрішнім сполученням служили міські вулиці.

Із Львова виходив ряд головних шляхів – гостинців або великих гостинців. Головні гостинці були: Галицький гостинець (пізніше називався Покутським або Волоським), Сокільницький, Городецький, Янівський.

На північ ішла Волинська дорога (може також Белзька) – в напрямі на Жовкву, Белз і Волинь. Наприкінці XVIII ст. цей гостинець вже називається Старожовківським, бо тоді ж було побудовано новий гостинець на Жовкву, так звану “цісарську дорогу”, на село Збоїща.

В джерелах згадується ще кілька другорядних доріг із Львова до сусідніх сіл – Клепарова, Скнилова, Кульпаркова, Козільник, Кривчиць та інших. Вони мали свої назви: Кривчицька дорога тощо.

Гостинці і дороги проходили через численні річки і потоки, на яких було побудовано мости: Волоський міст, Сокільницький міст, Мурований. Були й менші мости – при міських брамах, на другорядних дорогах, зокрема Вірменський міст на Підгородді.

На головних гостинцях були митні застави (рогачки) що називалися шляками (порівняй – шлагбаум). Їх назви походили від гостинців, наприклад, “Шляк Волоського гостинця”.

Місцевим сполученням у місті і на передмістях служили вулиці, вулички і провулки. Назви їх можна поділити на кілька груп. Частина назв вказує на положення вулиць супроти інших географічних об’єктів, наприклад: вул. Волоського мосту, вул. Вірменського мосту, вул. Мурованого мосту, Мостова, Місткова, На Коритах, На Рурах, Під Скалою, Під Вінницями. У назвах деяких вулиць вказано їх розмір, протяжність: Широка вул., Довга, Вузька. У Вірменському кварталі одна вузька вуличка звалася Сутки – це народна назва, яка означає вузький перехід (зустрічається на Гуцульщині). Біля міського арсеналу була крута вулиця, що називалася Криве Коло.

Назви ряду вулиць походять від ремісників, які на них жили: Гончарська, Гарбарська, Ковальська, Пекарська, Токарська, Шевська. Є назви, які походять від народів – Руська, Вірменська. Неясне значення Зерванської вулиці – одні дослідники виводили її від сарацинів, інші – від сербів.

Назви багатьох вулиць походять від власників даної території: Гіблівська, Камп’янівська, Сикстівська, Струмилова, Темричівська або Темрицька і т. д.

Від церков, костьолів, монастирів названі вулиці: Святоюрська, Федорівська, св. Анни, Івана, Лаврентія, Марії Сніжної, Бернардинів, Домініканів, Єзуїтів, Францисканська.

Львів – велике місто і в його архівах збереглося багато топонімічних назв. Але і в інших менших містах і селах, переглядаючи архівні матеріали, можна знайти багато старих назв – джерел давньої історії і культурного розвитку даного населеного пункту. Вони забуваються при сучасному рості економічного життя та будівництва, тому їх необхідно зібрати і вивчити. У багатьох містах і селах існують краєзнавчі музеї. Вони повинні проявити ініціативу в цьому питанні. Найбільш цікаві топонімічні назви можна використати в історичних нарисах міст і сіл.